

1850 en 1930, dus gedurende vrijwel de helft van het bestaan van de firma, kwam uit de fabricage en verkoop van sierpapier en speelkaarten. Die producten, en de markt voor liturgische werken, maakten Brepols tot een wereldwijd opererend concern dat essentialia leverde voor de geleerde monnik evenzeer als voor de kaartende zeeman. Over dit curieuze concern verscheen nu een fraai en gedegen boekwerk, dat als bedrijfsgeschiedenis, als jubileumboek en als salontafelwerk gelijkelijk voldoet.

F. J. Kossmann

D. Th. Kuiper, e. a., ed., *Predikant in Nederland (1800 tot heden)* (Jaarboek voor de geschiedenis van het Nederlands protestantisme na 1800, V (1997); Kampen: Kok, 1997, 299 blz., f39,90, ISBN 90 242 9183 6).

De Nederlandse predikant sinds 1800 vormt het thema van dit jaarboek van het Documentatiecentrum voor het Nederlands protestantisme. Het documentatiecentrum wordt overigens nergens in de bundel genoemd. De bundel sluit aan op de tentoonstelling 'Vier eeuwen domineesland', die in 1997 in het Utrechtse Catharijneconvent gehouden werd.

In het woord vooraf (7-12) stelt H. C. Endedijk dat 'de predikant in de laatste twee eeuwen van onze vaderlandse geschiedenis een belangrijke en specifieke rol heeft gespeeld'. In de negentiende eeuw had de dominee in Nederland een positie als geestelijk herder en behoeder van de 'ziel der natie'. In de twintigste eeuw en zeker sinds de jaren vijftig is deze status snel gedevalueerd. David J. Bos concludeert in 'Een kring van achtbare mannen'. De sociale positie van (hervormde) predikanten in negentiende-eeuws Nederland' (13-50) onder meer dat dominees veranderden van 'ambtenaren met den titel van profeten' [tot] entrepreneurs op een ongewisse markt'.

De meeste auteurs van de in totaal tien artikelen zijn protestantse theologen en kerkhistorici. Culturele, sociaal-wetenschappelijke of economische invalshoeken komen in hun onderzoek weinig aan bod. Het verband met de genoemde tentoonstelling bestaat hoofdzakelijk in de onderwerpkeuze. Er had meer gedaan kunnen worden om de bundel voor meer lezers toegankelijk te maken.

David J. Bos stelt dat nauwelijks onderzoek is gedaan naar de sociale positie van Nederlandse predikanten in de negentiende eeuw. Enorm veel is echter verschenen over individuele predikanten. 'Sinds het midden van de negentiende eeuw is de biografie het kerkhistorisch genre bij uitstek ... Waar portretten de standaard zijn, waagt men zich niet licht aan een landschap'. Volgens Bos definiëren kerkhistorici 'maatschappij' als iets dat buiten hun terrein ligt. Hoewel in de afgelopen twintig jaar historici en sociologen methoden van elkaar hebben overgenomen, is dit bij godsdienstsociologie en kerkgeschiedenis nog steeds niet het geval. Deze forse kritiek van Bos lijkt ook van toepassing op dit jaarboek. In L. C. van Drimmelen, 'De rechtspositie van de predikant' (51-74) gebruikt de auteur ruim twintig bladzijden om op basis van het beroepscontract uit 1817 een beschrijving te geven van de genoemde rechtspositie. De conclusie is dat deze in de afgelopen tweehonderd jaar nauwelijks is gewijzigd. Een verband met ontwikkelingen in de maatschappij wordt door de auteur niet gelegd.

Hetzelfde kan gezegd worden van de artikelen van F. G. M. Broeyer, 'De predikantsopleiding in de negentiende eeuw' (75-106), J. Vree, 'De kraaienplaag'. Een halve eeuw predikantenverenigingen in de Nederlandse samenleving (1844-1892)' (107-151), en M. J. Aalders, 'Het ambtsgewaad ter discussie in de kring der afgescheidenen' (152-182). Deze artikelen zijn erg beschrijvend, ze missen een duidelijke opbouw en een heldere tekst. De invalshoek is vrijwel geheel politiek en institutioneel.

Andere artikelen zijn beter toegankelijk. Zij gaan over oefenaars (hulppredikanten), over gereformeerde missionaire predikanten en over vrouwelijke dominees. De persoonlijke betrokkenheid van de auteur van laatstgenoemd artikel: Lieke A. Werkman, 'Op eigen wijze? De geschiedenis van de vrouw in het ambt' (254-273), blijkt als zij besluit met de verzuchting dat het maar goed is dat vrouwelijke predikanten inmiddels vanzelfsprekend zijn en niet meer zijn weg te denken, want 'in tijden van secularisatie en individualisering kan de kerk alle krachten gebruiken die zich voor haar in willen zetten'.

Een artikel dat er wat betreft onderwerp uitspringt, is van Marjoke Rietveld-Van Wingerden, 'De predikant als kinderboekenschrijver' (183-205). Predikanten blijken tot het eind van de negentiende eeuw een belangrijke rol te hebben gespeeld in de kinderliteratuur, als schrijver en als criticus. De twintigste eeuw vormt wederom een breuk: het belang van de predikant nam ook in de kinderliteratuur sterk af.

Nynke Gerritsma geeft een korte schets van de bijzondere positie van echtgenotes van predikanten in 'Vriendelijk jegens allen. Predikantsvrouwen rond 1917 en 1972' (274-288). De bronvermelding beperkt zich tot een literatuurlijst. Dit artikel is het enige zonder notenapparaat.

Het jaarboek sluit af met een lijst van afkortingen, personalia van de auteurs en een personenregister.

Mark van Deursen

P.W. Klein, met medewerking van M. A. V Klein-Meijer en I. J. van Houten, ed., *Een beeld van een academie. Mensen en momenten uit de geschiedenis van het Koninklijk Instituut en de Koninklijke Nederlandse akademie van wetenschappen 1808-1998* (Bijdragen tot de geschiedenis van de Koninklijke Nederlandse academie van wetenschappen III; Amsterdam: Koninklijke Nederlandse academie van wetenschappen, 1998, 233 blz., f35,-, ISBN 90 6984 209 2).

Vooropgesteld: deze bespreker vindt dat er niet genoeg historische boeken kunnen worden uitgegeven. Ook heeft hij geen bezwaren tegen gedenkboeken en gelegenheidsgeschriften. Wel vraagt hij zich af wat toch de ratio geweest kan zijn achter een boek dat honderdnegenentig jaar geschiedenis van de KNAW behandelt. Het is niet een echt jubileum, de Akademie wordt niet opgeheven en er heeft, voor zover wij weten, ook geen paleisrevolutie plaatsgevonden.

Waarschijnlijk heeft de publicatie van dit boek over de Akademie te maken met een 'verantwoording' van haar bestaan tegenover een groter publiek. Immers, het aantal wetenschappelijke instituten en organisaties dat onder de Akademie ressorteert is de laatste jaren zo groot geworden dat gerust gesproken kan worden van wetenschappelijke grootgrutterij op rijkskosten. Dat het een publieksboek moest worden, heeft ook consequenties gehad voor de vorm. Het boek bestaat uit stukjes tekst bij ieder jaar dat de Akademie heeft bestaan, vanaf de oprichting van haar voorganger het Koninklijk Instituut in 1808. Het geheel is gelardeerd met aantrekkelijke en gevarieerde illustraties, zodat in zekere zin gesproken kan worden van een koffietafelboek. Het boek is niet om achter elkaar uit te lezen, zoals de inleiding ook aangeeft, maar meer om af en toe eens ter hand te nemen.

Deze werkwijze heeft voor- en nadelen. Om met de voordelen te beginnen: het boek blijft zeer leesbaar omdat de korte stukjes van soms minder dan een bladzijde zich niet lenen voor ingewikkelde exercities over wetenschappelijke ontdekkingen (al wordt dat lastiger vol te houden naar het einde toe). Een ander voordeel is dat door deze wijze van werken niet louter hoogtepunten zijn opgevoerd. Dat is sympathiek, omdat het ruimte laat voor de mislukkingen, de dwaalwegen en eigenaardigheden van de Akademie en haar meer of minder illustere leden.